

פדס עידית ירושלים לספרות

לשלמה צמח

מתוך נימוקי ועדת השופטים

(אהרן אפלפלד, יוסף אריבא, חיים תורן)

סיפורי צמח, אף העצובים ביותר, רוויים אהירה פאסטוראלית נותה המשכרת, שכולה אומרת ברכת האדמה וחזרת העבודה, ריחות של דשאים גפרתי גבעות, המייה מעיינות, מלמול פלגים ולחש רוחות, אהבה עזה לחה לצומח ולדומם ועל כלם — אהבה לזהסת לארץ קטנה ושוממה זו, שאברכי שדה חולמים ונועזים, שבעינינו ודודים ואכולי-געועים, באו אליה כחי להחיותה, להפרותה ולהגן עליה במיטב כיהם ודמם הסוער והגועש, רוח זו של אהבה לטבע וקירבה לרגב האדמה היא לו, לצמח, בודאי מקצתה מורשת אבות, אותה ספג בית אביו, חלמיד חכם מובהק, מגוע בעל "מגן אברוחם", שהיה בעל-אחוזה.

ואולם את עיקר אהבתו לטבע ודביקותו בחקלאות, בשלוותה הרוויה ובעקשנותה האיכרית, ספג בארץ אליה הגיע החלוץ לבני פלונסק, והוא אז עלם רך בשנים, חם ובר-לבב, כיצד עוב צמח את בית-אבא ועלה לאי? — פרשה פיקאנטית זו גנזה והתומה בספרו הבלטריסטי הנלבב "שנה ראשונה". בארץ עבד צמח כפועל חקלאי במושבות יהודה והגליל והיה מזכיר אסיפת היסוד של מפלגת "הפועל הצעיר" ובמחבוי תוכנותה בנוסחה הראשון (יחד עם אליעזר שחט), ומשיצא לצרפת, כדי להשתלם בספרות ובפילוסופיה בסורבונה, לא נזה את יעודו כחקלאי והשתלם בבית-הספר הגבוה לחקלאות בנאנסי, ואמנם מיטב שנותיו הקדיש לחינוכו של דור חקלאים, באודיסה ובמקוה-ישראל, כמנהל המחלקה להורכה בתחנת-הגנסיונות של ההנהלה הציונית וכמייסדו ומנהלו של בית-הספר "כדורי", לרגלי נר-יתכור.

דבר בעל הפרס — ירושלים עיר הקודש

מפיר אני טובה רבה לראש-העיר מר טדי קולק וסגנו ד"ר שוראקי ולחברי העיריה ולדיינים המומחים שזכו לכתבי הבלטריסטיים פרס יקר וחביב זה, אשר שכ ירושלים נקרא עליו, איני רוצה לדבר בכתבים הללו ולא במי שכתבם, "הפצי לומר דברים אחרים על מה שאירע ביני לבין עיר-הקודש; זאת היא אחבת-ועודים רבת-ימים וישנים ושאינ מספרים בה ברבים אלא בימי זיקנה ושיבה.

לפני ששים ואחת שנה, ב"ג בניסן תרס"ה, קיימנו אני וחברי יצחק פבאשנה, עכשו איכר בכפר-כנרת, מצוות עולין לרגל וברגל, עם ערוב-היום, אור לארבעה-עשר, הגענו מראשון-לציון עד מוצא, והנה איכר מאיכרי המקום מפסיק לנו את הדרך, ומפציר בנו ואוסף אותנו לאכילה ולשתייה וללינה אל ביתה ברוחה היה שם האיכר, ולמחרת, בערב פסח, עם הנץ-החמה, עלינו במעלה החרים ונכנסנו לירושלים, הכניסה לעיר הקודש עם בתיה הדלים והמאובקים לא הרהיבה עינינו ורחוב יפו השומם לא שימח לבנו, ובמלון קאמיניץ מצאנו אורחים אחדים מרוסיה, את יעקב רבינוביץ הסופר, ואת בר-לין, סוחר גדול מצאריצין.

לאחר, הסדר הכל היו מוזמנים לביתו של אליעזר בן-יהודה, גם כאן לא הניחו הדברים את דעתנו, נסתכנו בוויכוח פור על הטריטוריאליזם, והגיעו שני הצדדים לידי מחלוקת, ויצאנו מן הבית שברחוב החכשים בפירוד-לבכות גמור, ועגמה הנפש עלינו, ועד מהרה חזרנו לראשון-לציון, ולא ראיתי בירושלים הרבה.

אבל לאחר שבעה חדשים, בתחילת תרס"ו, שבתי לירושלים, הפעם שלחני הנה ד"ר שטיין, רופא פתח-תקווה, כי הקפה עלי קדחת ממארת וממושכת, ונהוג היה אז לשלוח חולי-מאלאריה קשים מחוץ למקום מושבם, בשביל להחליף את האוויר, והנה עוד בימי הפסח הלכתי לביתו של ר' יחיאל מיכל פינס להתוודע אליו, כי הפינסים ובני-משפחתי, הצמחים, קרובים הם, ר' יחיאל מיכל קיבל אותי בסבר פנים יפות וגם הביאני לבית חתנו ר' דוד ילין ז"ל, וכשבאתי הפעם לירושלים עם הקדחת שלי, מיד צדמנה לי מרת ילין, שעסקנית נכבדה ומפורסמת היתה, והביאתני לבית-החולים של ד"ר וולך, ולאחר שכיבה וריפוי של שלושה שבועות-חזרתי לפתח-תקוה מושבתי ולעבודתי בפרודסיה, ושוב, אף בביקור זה, לא ראיתי כלום מירושלים.

רק לאחר ישיבה של חמש שנים בארץ, בתרס"ט, אני עולה לירושלים על מנת להשתקע בה, התחלתי אז לכתוב ולפרסם את אשר כתבתי, וחשתי שאין השכלתי מספיקה, ואמרתי ללכת לצרפת לשם השחלמות, ומכיוון שלא היחה לי תעודת-בגרות — פני באתי מבית-המדרש במישרים לכרמי ראשון-לציון — באתי לירושלים להתכונן ולהיבחן בסמינריון למורים, ור' דוד ילין סייע לי בכך, עכשו ראיתי את עצמי מעין תושב בעיר-הקודש, שתוכה עלינו גם לעשות דבר-מה לטובת העיר.

וכך נהגתי, בשעות הפנאי עסקתי בצרכי ציבור, עם ד"ר וליץ הישר והנאמן ועם הסופר ברזילי-אייזנשטאט הנלהב והנלבב ועם הבילוי סולומיאק הנרגש יסדנו בירושל לים החדשה, באחד מבתי ד"ר אבושדיד, "בית-עם", ועד מהרה מוסד זה מרכז תרבות חשוב לכל הנאורים, החושבים הוותיקים שבעיר, וגם לכל ציבור הפועלים והמורים שמקורב באו.

הכל עשינו ב"בית-עם" זה, דרשות דרשנו למאורעות הימים — וזכורנו, שהזמנתי את הסופר העסקן מר דדכי בן-הלל הכהן להרצאה על מצב היהודים ברוסיה וחתמתי לפי הנוסח המקובל, והוצאות הדרך נחזיר לו בכבוד, והוא השיב, שמסכים הוא לבוא, אלא בתנאי שהוצאות-הדרך ישלמו לו, "במוזמנים" ולא "בכבוד"; קראנו במוצאי-שבתות מפרי עטנו — וזכורני ברזילי התקשה בהברה הספרדית, וכסבור הוא שלעולם היא "מלרע" וקרא סיפורו "לחיים ומים" וקהל שומעיו פרצו בצחוק, ובנשפים שערכנו גם דיקלמנו, היה אז בירושלים צלם יהודי ושמו נארינסקי והוא למד באודיסה בבית-ספר לארטיסטי, ונארינסקי זה המדקלם שלנו, עברית לא ידע, ואני מלמדו פירוש-המלים של השירים, ואף על-פי-כן מעולם לא היחה התאמה בין תנועות-ידינו למשמעות-המלים, וזכורני שבנשף אחד דיקלם, "על השתיטה" של ביאליק וחוריד והצביע אל הקרקע והכריז, "צמים, בקשו רחמים עלי", ואחר-כך פרש זרועותיו והרים ידינו כלפי מעלה והכריז, "וכל הארץ לי גרום!"

מספר אני לכם דברים תמימים אלה, כמעט מעשי ילדות ולכאורה אין שום משקל להם — ולאמיתו של דבר, אלה היו הפסיעות הראשונות לכל הרב והמופלא שעתידיים לבוא, ובמעשים קטנים הללו השקענו מסירות-נפש והרבה אהבה והן שפתחו שער של אורה בירושלים החדשה.

וכשהזרתי מלימודי בצרפת, ואני מהנדס חקלאי ועומד בראש המחלקה להנדסה חקלאית, הרי כמעט שבוע-שבוע, ביום חמישי אחר-הצהריים, אני חוזר לביתי מן העמק דרך עפולה-גנין-שכם-ירושלים, מאות פעמים עשיתי את הדרך הזאת ובכל פעם, כשעלית במכונית על ראש ההר, ופתאום ירושלים מתגלית לעיני טובלת בזהרה של חמה שוקעת — הלם לבי בהולם-פעם, אז הייתי מכניס את המכונית למהלך ראשון ולאט-לאט יורד במדרון ההר ועיני תלויות במראה-דממות כבוד-העיר שלפני, מאות פעמים עשיתי את הדבר הזה, עד שתכלית דרכי מעפילה והלאה לא היחה אלא פגישת-פתאום זו עם עיר-הקודש המתלקחת באש השקיעה.

וכשיצאתי מכדורי, לפני עשרים ותשע שנים, וחזרתי לתחנת-הגנסיון ברחובות, לא קבעתי ישיבתי במקום עבודתי, בחרתי בבירושלים למקום-שבתי ואני יושב בה כל השנים האלה ונהנה מאורה.

אבל למעלה מעשרים שנה לא זכיתי לראותה כאשר הסכנתי וכאשר אהבתי — מן המזרח אל המערב, על כורחי, כדרך שנהגו אבותי אלפי שנים בגולה, שהיו מכוונים פניהם למזרח בשעת תפילתם — כך גם אני יום-יום מכוון פני למזרח ונושא עיני אל ההרים, וכואב הלב עד מאד, כי בינתיים זקנתי, ואיני יודע אם אוכה עוד לראות בעיני-בשר את העיר מן המזרח אל המערב, כאשר הסכנתי וכאשר אהבתי לראותה!